

El paper i el valor de les comunitats: un marc de referència per a la seva múltiple aplicació a l'educació

En aquests moments hi ha una colla de propostes educatives que giren al voltant del concepte de comunitat. En aquest monogràfic trobareu exemplificacions molt actuals de com s'estan concretant abordatges de diferents plantejaments de comunitats orientades vers la comunicació i l'aprenentatge, que sens dubte ens ajudaran a tenir una panoràmica més àmplia del seu valor i rellevància. En aquest primer document trobareu una reflexió més general que recolza el que aquestes pràctiques apliquen, amb molt d'èxit, en els seus contextos educatius.

L'oportunitat i la necessitat d'una reflexió social entorn a les comunitats

Una dita africana explica que es necessita tota una tribu per educar una criatura. Aquesta dita, gens sofisticada, traspua sentit comú i molta sensibilitat. Probablement hi estarem tots d'acord, malgrat a la vida quotidiana de l'entorn social i en els propis centres educatius, no sigui una idea suficientment contemplada.

Permeteu-me que comenci amb una reflexió un punt àcida. Durant els primers dies de l'inici d'aquest curs escolar va fer-se públic un informe (estem en l'era dels informes, res té valor, sentit, si al darrera no hi ha un informe ...), en el que es posava molt d'èmfasi en el fracàs del sistema educatiu català. No sé si mirar-me això com un gest irresponsable, en tot cas segur que no resulta la informació més adient per un moment tan clau a l'hora de posar en marxa un nou curs. En cap cas m'atreviria a dir que la informació que es dona en el document no sigui verídica, la pregunta és fins a quin punt aquesta informació, plantejada així i en les circumstàncies concretes, aporta quelcom de positiu i afavoreix el canvi que justament reivindica el seu contingut, envers el propi sistema educatiu.

Arran d'aquest fet la primera qüestió que em plantejo és: quan un infant fracassa, és tracta d'una responsabilitat individual de l'alumne, que ha de resoldre a base d'esforç i sacrifici personal, la qual cosa voldria dir, de retruc, que seria un fracàs degut a la poca qualitat del professorat, o a la manca de capacitació de llurs famílies, o podríem mirar-ho en clau més sistèmica i adonar-nos que fins i tot no és solament un fracàs del sistema educatiu sinó més aviat de tota la comunitat?

No puc deixar de pensar, perquè sempre planeja en la meua mirada l'aportació d'en Mauricio i Rebeca Wild¹, que vivim en una societat neoliberal, amb tots els paranys que això comporta, dels que ara no en faré una epístola perquè són de domini públic. En aquest paradigma es prima la individualitat, i la fantasia que tothom pot aconseguir qualsevol cosa que es proposi a partir del propi esforç i determinació. Això sí, sense mirar quines són les conseqüències personals i socials que això comporta, a banda del cost que té per la sostenibilitat del món en el que vivim, que cada vegada trontolla d'una forma més explícita. Potser és el moment de deixar de fer-li el joc a aquesta perspectiva per tal d'anar una mica més enllà, aprofitant les reflexions que tant la mateixa ciència, com altres àmbits del coneixement, posen al nostre abast. Desenganyem-nos, no podem continuar mirant aquestes dificultats tan sols des de l'esfera del que és individual, necessitem una mirada més àmplia i sistèmica que ens ajudi a comprendre què es mou al darrera d'aquestes contradiccions, i aquesta mirada passa per prendre en consideració, entre d'altres possibilitats, i en el sentit més ampli de la paraula, tot allò que té a veure amb la comunitat.

---

¹ Calidad de vida, Rebeca Wild, editorial Herder

Humberto Maturana², un eminent biòleg que ens ha aportat, juntament amb Francisco Varela, una teoria de la vida tan suggerent com l'autopoiesi, no dubte al declarar que la vida dels éssers humans s'ha pogut desplegar fins el punt on es troba actualment, gràcies a la nostra capacitat d'estimar-nos i de cooperar, en el marc d'interaccions que s'han anat donant dins de contextos comunitaris cada vegada més desenvolupats. Llegint a Sebastià Serrano³ ens trobem amb una afirmació similar, en la que es posa de manifest que ha calgut un llarg itinerari biològic perquè la nostra espècie arribés fins on és ara, i que aquesta biologia no ha estalviat recursos per tal de fer-nos cada vegada millors comunicadors.

Miratge a través dels temps evolutius: llenguatge, comunicació i cultura

Hi ha dues fites en aquesta llarga evolució, que abasta tres mil milions d'anys, que són molt importants: l'aparició del llenguatge i l'emergència de la cultura. Certament, abans de l'aparició del llenguatge ja hi havia comunicació, el cas és que ens tornem uns comunicadors nats, especialitzats, per dir-ho d'alguna manera, gràcies a aquesta nova competència. També és evident que podríem parlar de comunitats abans de l'aparició de la cultura, tot i que probablement estaríem parlant de comunitats força diferents. En un dels articles que venen a continuació, en Joan Domènech assenyala que podem parlar de cultura, a diferència de treball en grup, o de vida en grup, quan més enllà de posar-nos d'acord en l'organització d'espais, de materials, de temps, ..., es comparteixen idees, idees que formen part de projectes que ens vinculen i que ens comprometen amb uns objectius comuns.

És molt probable que nosaltres vinguem d'una cultura matriarcal, que constituïa un tipus de comunitats determinades, regides per certes formes d'actuar i relacionar-se. Més endavant emergeix la cultura patriarcal, probablement quan es transforma la vida nòmada i es comença a acumular per garantir la sobrevivència. La cultura patriarcal ha creat un tipus de comunitats ben clares en el seu rerefons, en general competitives, fàcilment confrontades, que requereixen d'un gran esforç estratègic per a mantenir-se en un cert ordre, amb una certa sostenibilitat. Maturana diu que ara és el moment de desenvolupar una cultura matrítzica⁴ en la que es reconstitueixin comunitats fiançades en l'amor i disposades a cooperar.

Aquests fets que relato ens orienten en dues direccions. Per una part, ens ajuden a entendre la complexitat de les comunitats, de la seva llarga història i de les seves arrels; per una altra, ens comencen a mostrar pautes per tal de pensar el tipus de comunitats que són més favorables al desenvolupament d'una vida bona pels éssers humans, i si ho mirem des de la perspectiva de l'educació ens convindrà pensar en comunitats que es fonamentin en un alt nivell de comunicació, sostingut per una actitud profundament amorosa que vetlla pel reconeixement de tots els seus membres, els acompanya i els considera, a l'hora que la seva dinàmica de funcionament hauria de ser altament cooperativa.

Encara podem aprofundir una mica més en els detalls d'aquet procés que esmentem. Per exemple, si mirem amb una mica de profunditat el desenvolupament del sistema nerviós, en especial pel que fa referència a l'estructuració del cervell, ens adonem que la seva part més antiga, la zona reticular, en la que a banda de garantir-se els aspectes bàsics de sobrevivència, com ara el ritme de la respiració, el control de la temperatura

---

² El árbol del conocimiento, Humberto Maturana, editorial Lumen

³ Comprender la comunicación, Sebastià Serrano, editorial Proa

⁴ El sentido de lo humano, Humberto Maturana, J.C. Saez editor

corporal, ..., es gestiona també la relació amb el territori. Les cultures estan molt arrelades al territori, quan es donen moviments migratoris importants el territori passa a ser una peça cabdal per la seguretat personal, i això ens aboca a tenir cura d'aquestes qüestions quan parlem de comunitats en les que conviuen, o s'han d'incorporar, membres d'altres territoris. D'alguna manera les comunitats garanteixen una estabilitat en el manteniment de les relacions dins d'un mateix territori, a l'hora que han de ser el suficient flexibles i permeables per poder integrar, i tenir cura, també, de l'aiguabarreig amb d'altres cultures, més enllà dels desitjos particulars i grupals.

En la segona àrea del cervell ens trobem amb la zona límbica, que és el lloc on s'emmagatzema la memòria afectiva de l'espècie. Aquesta memòria continua tenint una força extraordinària, Goleman⁵ ho mostrava fascinantment en el seu llibre sobre intel·ligència emocional al parlar-nos del segrest amigdalar. Les comunitats tenen també una memòria emocional, i ara és el temps que ens n'adonem i puguem gestionar-la d'una forma més sostenible. No en va tenim les parts superiors del cervell, el còrtex i el neocòrtex, que estan capacitades per desplegar les màximes competències dels éssers humans, si podem prendre consciència de la nostra emocionalitat i gestionar-la de forma que ens signifiqui un recolzament més que un entrebanc. Les comunitats, doncs, hauran de contemplar especialment els aspectes relacionals i afectius si volen assolir uns bons objectius en l'eficàcia de les interaccions i vivències que en elles s'hi donin.

La perspectiva sistèmica en l'abordatge de les comunitats

Des d'aquesta perspectiva es perfilen algunes característiques importants a l'hora d'imaginar-nos com haurien de ser les comunitats, també en l'àmbit educatiu, que és el que ens ocupa. Encara podem anar més enllà si ens fixem en la mirada sistèmica, que ens facilita tres grans idees, traslladables a qualsevol context de vida que coneguem, i que dona la riquesa d'una profunda estructura en xarxa pensada per desplegar la comunicació al màxim nivell i eficàcia: el tot és més gran que la suma de les parts, les parts es retroalimenten i amb elles es dona un procés de circularitat en el que tots els elements estan indissociablement en contacte amb la resta, i l'equifinalitat, que ens diu que podem arribar a un mateix objectiu partint des de punts de partida diferents.

En aquest sentit, aquest enfocament pot ajudar-nos a prendre consciència del valor que tenen les comunitats. Una comunitat sempre és més gran, vull dir que té més pes, consistència, que la suma dels elements que la integren. Aquesta és una mirada molt diferent de la que comporta el pensament neoliberal, i la pregunta que ens podem fer és: cap on mirem, quins són els interessos que ens mouen?, aquells que tenen a veure amb el que és particular, individual, o realment podem veure-hi més enllà, copsar quelcom més gran del que formen part i del que hem de tenir cura si volem afavorir una vida més sostenible per a tothom?

Perquè es doni una comunitat autèntica les parts han d'estar en constant interacció. Per suposat que cada membre de la comunitat té funcions diferents, de totes maneres, totes són necessàries, no n'hi ha cap que sigui més important, donat que la importància rau en el resultat que s'obté dels seus lligams i interaccions, aprofitant allò que es particular de cadascú, i aportant-ho al interès comú. La centralitat desapareix en benefici de la interacció dins de la xarxa i entre xarxes, i això expandeix la comunicació.

---

⁵ Intel·ligència emocional, Daniel Goleman, editorial Kairós

Finalment, en aquesta perspectiva sistèmica aplicada a les comunitats, cal assumir, d'una vegada per totes, que dins de les comunitats es poden resoldre les coses, assolir els objectius, ..., utilitzant itineraris diferents, recursos diversos, propostes complementàries. Quants entrebancs en la comunicació podria resoldre aquest plantejament!

Com a síntesi d'aquesta primera part, sento que es poden recollir totes aquestes característiques constituents d'una bona comunitat, fent referència al que des del món de les constel·lacions familiars s'anomenen els ordres de l'amor⁶. Hellinger⁷ n'ha fet una destil·lació prou interessant i ajustada introduint aquest concepte. En la seva pràctica clínica ha constatat que hi ha tres grans reptes a l'hora de pensar en la forma com es donen les relacions humanes, en el nostre cas la forma com podem fer més favorables les comunitats:

. Tothom hi ha de tenir un lloc de dignitat. Això vol dir que tots els seus membres han de sentir que pertanyen a la comunitat, dit d'una altra manera, no hi poden haver exclusions. A més, aquest lloc està associat a una funció determinada, per tant, perquè una comunitat sigui exitosa, cadascú s'ha d'ocupar d'allò que li pertoca, ni més ni menys, sense immiscir-se en la funció dels altres, sinó en veritables processos de cooperació.

. S'ha de donar un equilibri força eficaç entre allò que hom dóna, ofereix a la comunitat, i allò que en rep. Entre desiguals aquest equilibri no es dóna, entre pares i fills, per exemple, els pares donen i els fills reben, i passa tres quarts del mateix en les relacions educatives, no així entre els iguals, que han de conviure en aquest marc d'equilibri. Si algú dóna molt més que un altre, aquest altre se sentirà sempre en deute i no trobarà la forma de correspondre. Sovint mirem als que donen molt, s'esforcen més que ningú, ..., com a millors persones, sense adonar-nos del preu que la seva forma d'actuar comporta. Podrem moure'ns còmodament en una comunitat si respectem aquest requisit.

. Per viure en comunitat s'ha de poder gestionar un cert nivell de mala consciència. M'explico. Cadascú, cadascuna de nosaltres venim d'una història familiar diversa i peculiar, d'un territori, d'una cultura específiques. Allò que fem ho validem, ho justifiquem, amb creences i valors que estan arrelats a aquests orígens. Per a cadascú aquests valors són els bons i adequats, i quan ens situem davant dels altres utilitzem aquests valors com a regles de mesura. Estem constantment validant la nostra bona consciència, fidel als vincles que es generen des d'aquests orígens. Si coincideixen o s'ajusten als nostres, mirem amb bons ulls als interlocutors amb els que estem interactuant, si estan allunyats, els mirem amb recel, difícilment els reconeixem i sovint això comporta desconfirmacions en la comunicació.

Maturana té una definició extraordinària d'amor, al que considera l'emoció que fonamenta allò que és característic dels humans: l'amor és el reconeixement de l'altre com a legítim altre en convivència amb un. No es pot constituir una bona comunitat, diversa i plural si no som capaços de gestionar el que podríem anomenar una mala consciència, és a dir, que per comunicar-me amb d'altres diferents de mi necessito poder fer, actuar, algunes coses que difereixin de la meva pròpia consciència, i això comporta poder assumir el repte de sentir-nos menys fidels als nostres orígens. Si tots

---

⁶ Órdenes del amor, Bert Hellinger, editorial Herder

⁷ La felicidad dual, Bert Hellinger, editorial Herder

fóssim capaços de comunicar-nos des d'aquesta relativa mala consciència, conviuríem molt millor i trobaríem estratègies per fer de la comunicació un port segur pel nostre creixement personal i social.

Les aportacions específiques de les experiències educatives fonamentades en el paradigma de les comunitats

Si es donen aquests requisits, les comunitats esdevenen caus de creixement i aprenentatge a tots els nivells. Aleshores, passant a un nivell més concret, en aquest monogràfic sobre les comunitats trobareu quatre articles que fan referència a diferents formes de comunitats dins de l'àmbit de l'educació. Per suposat no hi són totes, si més no en són un bon referent, que il·lustra abastament aquesta mirada des dels centres educatius. Totes elles aporten quelcom de qualitatiu i complementari, cal, però, que pel seu bon funcionament, tinguem en compte el que hem esmentat fins ara d'una forma més general. Es tracta del plantejament de:

- . comunitats de recerca
- . comunitats de pràctica, o d'aprenentatge compartit
- . comunitats professionals d'aprenentatge
- . comunitats virtuals

Aquestes formes de comunitat, a banda de que recullen més directa o indirectament els diferents aspectes dels que parlava anteriorment, sorgeixen d'una mirada complexa que es manifesta en la seva validesa per afrontar els temes de la diversitat, de l'autoorganització i, una vegada més, des de la cooperació. Aquests tres aspectes són els que sostenen aquesta perspectiva de la complexitat, una perspectiva necessària a l'hora de fer front als reptes més importants de la nostra societat, i que sens dubte afavoreixen el principal objectiu dels centres docents: l'aprenentatge i el benestar dels alumnes.

Més enllà de les particularitats dels enfocaments de cadascun d'aquests models de comunitats en l'àmbit docent, podríem parlar de l'abast més general de la comunitat educativa, que engloba a tots els participants d'un entorn educatiu. Segurament mai hem estat en una posició tan favorable com ara per finançar un projecte educatiu que tingui en compte tot això, malgrat les circumstàncies actuals no semblin validar aquesta mirada. Cal la creació d'un fòrum entre docents, famílies i altres institucions de l'entorn educatiu per tal d'avançar en aquest sentiment de comunitat educativa que transcendeixi les parets de les escoles i permeti generar una reflexió social que mostri el paper i la importància d'una educació integral i holística dels infants i joves.

Aquí és on resulta tan pertinent recollir les aportacions de Maturana⁸ en relació a la importància de la conversa, del "conversar" que diu ell. L'aparició del llenguatge va ser clau, i el que li dóna un sentit més enllà de l'habilitat que representa és aquesta capacitat humana de crear situacions, contextos, per compartir les nostres experiències. Les comunitats han de ser espais on, a partir d'aquest "conversar", es generin camps d'informació⁹ i coneixement altament significatius. D'aquesta manera els centres educatius esdevindran autèntics espais de comunicació.

En el contingut d'aquest document, i del conjunt dels articles, s'entreveuen formes, possibilitats, per reflexionar en un debat obert i plural, i exemplificacions que poden ser-

---

⁸ Emociones y lenguaje en educación y política, Humberto Maturana, editorial Dolmen-Océano

⁹ El séptimo sentido: la mente extendida, Rupert Sheldrake, ediciones Vesica Piscis

nos de molta utilitat. Tot plegat, en el marc d'aquesta consciència que ens toca encarar, ens serà molt útil per albirar els reptes de futur que té el sistema educatiu, i anar pensant en fórmules, que sabem que no seran màgiques, que ens serveixin per anar més enllà d'aquest sentiment de sobrevivència que a vegades ens aclapara, i a partir d'aquí poder gaudir de la vida, de la nostra i de la de tots els que ens envolten, tanmateix de tot el que ens envolta, la qual cosa serà un regal extraordinari per a les futures generacions.

Carles Parellada Enrich (ICE UAB)

Bellaterra, 2 d'octubre de 2008

carles.parellada@uab.cat – www.xtec.cat/~cparella